

МИСТЕЦЬКІ ПОСТАТІ

УДК 7.035.071.:8

Михайло **Приймич**

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри декоративно-прикладного мистецтва Закарпатського
художнього інституту

Творчість Фердинанда Видри: ужгородський період

© Приймич М., 2016

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.51640>

Анотація. Розглядається творчість одного зі знаних закарпатських церковних живописців середини XIX ст. Фердинанда Видри. Зроблено першу спробу систематизації відомих фактів з його життя і творчості та проаналізовано відомі й нововідкриті твори художника. Уперше презентується графічна ілюстрація живопису центральної нави Хрестовоздвиженського кафедрального собору в Ужгороді, яка була створена 1858 р.

Ключові слова: живопис, церква, композиція, колорит, іконографія, декор, ілюзорність.

Постановка проблеми. У пропонуваній праці маємо намір представити відомі факти життя і творчості, а також проаналізувати особливості живопису Фердинанда Видри (1815-1879). Нововідкритий живопис у святилищі Хрестовоздвиженського кафедрального собору та Консисторіальної зали єпископської резиденції в Ужгороді дозволяє бачити в новому світлі творчість єпархіального художника Фердинанда Видри, який зробив великий внесок у розвиток церковного малярства на території Мукачівської єпархії в другій половині XIX ст. З цієї причини хочемо зупинитися на одній з визначних постатей серед єпархіальних художників, який залишив помітний слід у культурі краю, але й надалі залишається поза увагою науковців краю та України загалом.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні (у світлі розвитку

вищої мистецької освіти Закарпаття) наукові зацікавлення в галузі мистецтвознавства переважно звернуті до питання розвитку крайового мистецтва у ХХ ст. Аналіз видань і публікацій останніх двох десятиліть дозволяє говорити, що головна увага науковців зосереджена на особливостях закарпатської художньої школи, явище якої охоплює майже усе ХХ ст. У багатьох висновках і висловлюваннях появу своєрідного мистецького явища на Закарпатті не обумовлюють жодними образотворчими традиціями, а тільки народним декоративним мистецтвом, європейськими модерновими впливами та красою природи [1, с 22-29]. На наш погляд, таке твердження могло сформуватися за відсутності належного опрацювання наявного художнього матеріалу. Саме тому вивчення художніх процесів кінця XVIII – XIX ст. має велике значення у контексті створення реалістичної картини розвитку закарпатського мистецтва.

Серед праць, присвячених творчості Фердинанда Видри, можемо згадати роботу С. Папа [2], у якій дослідник намагався з'ясувати місце майстра в історії крайового мистецтва. Також необхідно відзначити дослідження А. Изворіна [3] та Г. Островського [4], які також частково торкалися творчості художника, аналізуючи розвиток образотворчого мистецтва краю. Серед праць останнього часу важливо згадати роботи Б. Пушкаш [5] та дослідження М. Сирохмана [6]. Однак детального вивчення творчості художника поки що немає. Навіть можемо сказати, що ще не проведено належного збору та систематизації образотворчого спадку художника, що й доводить актуальність нашого дослідження.

Мета публікації систематизувати та проаналізувати образотворчу спадщини визначного закарпатського церковного художника другої половини XIX ст. Фердинанда Видри. Це передбачає низку завдань, які необхідно розв'язати у межах дослідження: збір і систематизація відомих і нововідкритих пам'яток мистецтва авторства Ф. Видри; аналіз біографічних фактів Фердинанда Видри; розгляд нововідкритих фактів у контексті сучасних досліджень закарпатського церковного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Маємо відомості, що Фердинанд Видра народився у жупі Веспрем (Угорщина) 1815 р. З біографічних даних цікавою є інформація, отримана від о. Л. Пушкаша, що іконостас у с. Кенезло, який датується 1835 р., виконував батько відомого художника Ференц Видра [5]. За твердженням о. С. Папа,

Фердинанд Видра зазнав значного впливу італійського монументального живопису. Проте сьогодні говорити про місце його навчання досить складно, а останні відкриття у резиденції та кафедральному соборі дозволяють припустити, що він міг зазнати впливу і тих попередників, які працювали в Ужгороді.

Невідомо, коли художник приїхав до Ужгорода, а також складно сказати, коли він отримав номінацію єпархіального художника. Першою його відомою роботою є живопис у кафедральному соборі Ужгорода, який датується 1858 р., а перша опублікована згадка про нього як про єпархіального художника міститься у Шематизмі Мукачівської єпархії на рік 1868 р. [7]. Однак маємо всі підстави вважати, що цей статус він отримав раніше. Це засвідчує запис, який датується 1864 р., з повідомлення єпископа Василя Поповича, знайдений у книзі реєстрації листів із с. Нижні Ворота Воловецького р-ну. З нього випливає, що на Фердинанда Видру як єпархіального художника покладається завдання також слідкувати за якістю виконаних живописних робіт у церквах єпархії та надавати дозвіл майстрам на виконання різьбярських робіт. Це дозволяє говорити, що Видра став єпархіальним художником не 1864 р., а принаймні у кінці 1850-х рр. Можливо, це звання він отримав за роботу в Хрестовоздвиженському кафедральному соборі в Ужгороді, яку він завершив 1858 р. або навіть раніше.

Серед творів, які художник виконував для Кафедрального собору, досить добре збереглися розписи інтер'єру храму. Зокрема, тут можемо бачити значні альфрейні роботи, які сформували колористичну та орнаментальну композицію тринавного простору храму. Основну частину живопису складають архітектурні декорації та орнаментальні мотиви із вкрапленнями букетів квітів. На склепінні центральної нави в масивному обрамленні домінує велична композиція (зараз авторства Йосипа Бокшая «Віднайдення Хреста Господнього»).

Останні дослідження дозволяють говорити, що, на відміну від сучасної історичної редакції «Віднайдення Хреста Господнього», попередня композиція представляла літургичну, побудовану на традиційній іконографії сцену. Підставою для такого твердження є зображення у книзі «Організації католицької церкви в Угорщині» [8], де опубліковано фотографію інтер'єру собору. В об'єктив, окрім іконостасу та бічних каплиць, частково потрапило і склепіння, на якому добре видно нижню частину живописної

композиції центральної нави. Тут можна розгледіти групу коліноприклонених людей у характерному одязі. Декоративне обрамування композиції дозволяє говорити, що перемалювання Йосипа Бокшая замінили тільки фігуративну частину розписів склепіння, а альфрейна частина залишилася незмінною.

Грунтуючись на цьому зображенні, можемо говорити, що попередньо на склепінні було виконано композицію, яка відобразала літургійну подію, що відбулася вірогідно 335 р. (після освячення збудованого св. Костянтином Великим храму Воскресіння Господнього, на другий день, за участі єрусалимського єпископа Макарія відбулося урочисте вшанування Хреста Господнього) [9, с. 194-195]. Дослідники історії церкви вважають, що у встановленні цього свята Воздвиження Хреста Господнього важливу роль відіграли дві події віднайдення Хреста Господнього (приблизно 326 р.) з пізнішим його представленням у новоосвяченому храмі Воскресіння Господнього, а також його поверненням з перського полону в першій половині VII ст.

Як бачимо, Й. Бокшай, користуючись історичними знаннями, створює композицію «Віднайдення Хреста», Ф. Видра ж, дотримуючись усталених іконографічних принципів зображення, виконав композицію піднесення Хреста. На сьогодні можемо говорити і про вигляд композиції, авторства Ф. Видри, бо «Підкарпатському календарі за 1899 р. вдалося знайти цікаве зображення «Воздвиження Хреста Господнього». Композиція у публікації не має підпису, але принципи її побудови та манера моделювання складок тканини на фігурах дають підстави говорити про авторство саме цього художника. Тільки після порівняння наведеної ілюстрації з попереднім зображенням у книзі, можемо твердити, що тут маємо справу з тією самою композицією, яку художник виконав на склепінні кафедрального собору 1858 р. На це вказують ідентичні фігури та їх розташування на обох зображеннях. Таким чином, маємо можливість бачити чорно-білий варіант розпису склепіння авторства Фердинанда Видри.

На підставі ілюстрації можемо зробити аналіз твору, композиція якого розв'язана завдяки трьом планам. На першому плані бачимо людей, які на колінах схилилися, вшановуючи Хрест Господній. Ліпоруч розташовано жіночі фігури, а праворуч чоловічі. Привертає увагу чоловіча фігура з піднятими вгору руками, яка виразно виділяється на обох зображеннях. Також звертає на

себе увагу жіноча постать у світлій хустині, яка також виразно виділяється на обох ілюстраціях. Центр зображального поля займає змістовий акцент Хрест, який підтримує єпископ, а ліворуч і праворуч стоять імператор та імператриця. Можливо, тут художник прагнув зобразити св. Костянтина Великого та св. Олену, його матір. Останній план завершується зображенням іконостаса. При зображенні останнього, як бачимо, Ф. Видра брав за основу інтер'єр Ужгородського кафедрального собору, бо по обидва боки видно темні архітектурні форми, які можемо пов'язати з перекритими балдахінами єпископською кафедрою та амвоном. Зображений іконостас має певні декоративні ознаки, які близькі із зразком у соборі. Це дає додаткові підстави зарахувати цей твір до композицій головної нави кафедрального собору в Ужгороді.

На ілюстрації з книги бачимо, що на стовпах у люнетах виконано зображення людських постатей по пояс. Якщо зважимо, що Й. Бокшай не змінював тематику живопису, а тільки форму її подання, то можемо говорити, що тут також були зображення отців церкви, як і зараз. Це дозволяє нам упевнено стверджувати, що принципи сучасної колористики та декоративного оздоблення нави храму створив Фердинанд Видра.

Окрім цієї роботи, у соборі художник працював над оновленням іконостаса. Ознаки втручання досить помітні на іконах намісного ярусу. Зокрема, бачимо значно пом'якшену манеру моделювання облич та рук Богородиці, Христа, св. Миколая Чудотворця. Візуальне обстеження дозволило зробити висновок, що нова позолота тла дещо перекриває попередній силует зображення. Дуже добре видно зміну ініціалів, а саме «ІС. ХС.» замінено на «ІΣ. ΧΣ.». Помітні втручання художника також у принципи моделювання одягу на всіх іконах намісного ряду. Зважаючи на складність доступу до ікон наступних ярусів, зараз важко впевнено говорити про втручання в інші зображення.

Зате художник ґрунтовно попрацював над площиною тильного боку іконостаса. Зокрема, тут виконано величну монументальну композицію, яка завершила прикрашання святилища храму. Цільні смуги, розділені трільяжем, розписано декоративними мотивами. Намісний ярус оздоблено ілюзорною колонадою, площина празникового ряду декоративними архітектурними мотивами та двома гербами: владики Василя Поповича та Мукачівської єпархії з датуванням «1777». Останній особливо

цікавий, бо є, по суті, першим нам відомим гербом єпархії. На ньому зображено двох ангелів, які між горами тримають східний трираменний хрест, увінчаний єпископською митрою. У центрі площини апостольського ярусу виконано картуш з написом: «Обновленіє Иконостаса, Святилища, и Престоловъ вымалеваніеже Каѳедралнаго Храма сего, иждивенеємъ его по опредѣленію Преосвященнаго Єпархіалнаго Єпископа Василіа и Высокопреподобна Капитулы 1858 года со помошю Божією предвоспріято и совершенно бысть». По боках від зображеного картуша виконано ніші з букетами квітів. Квітковий букет виконано також і по центру площини пророчого ярусу. Напис засвідчує, що художник виконав роботи з оздоблення іконостаса, роботи у святилищі, храмі, а також створив живопис для бічних престолів.

Розпис зворотного боку іконостаса став органічною частиною всього живопису святилища. Така значна робота дозволяє також припустити, що виконуючи її, художник перебирав знання і вміння попередніх майстрів барокового мистецтва, яке надалі чудово втілює у багатьох інших храмах. Йому належить також виконання окремих додаткових композиційних деталей у святилищі храму, зокрема, можемо приписати виконання написів у нішах чотирьох євангелістів, про що свідчили розчистки живопису. Складніше говорити про композицію колони, яка створена на східній стороні святилища, бо тут через низку перемалювань складно визначити їхні первісні час і форму.

Серед збережених творів, які Ф. Видра виконував для бічних віктарів собору, необхідно згадати композицію «Покрова Пресвятої Богородиці» на бічному віктарі, «Розп'яття Господнє» у лівій каплиці. Угорі виконано зображення Марії, яка тримає в руках білий орар. На те, що це саме орар, вказує блакитний зразок, який можемо бачити на плечі диякона, зображеного внизу композиції. Цікавим є зображення мафорія Марії, бо він нагадує не покривало, а своєрідний священничий фелон з капюшоном. Марія боса, але коронована золотою митрою. Унизу бачимо єпископа та диякона (найвірогідніше, тут зображено преподобного Романа Сладкопівця, як це часто можемо зустріти на давніших іконах), а по два боки від Марії зображено сонми ангелів і святих. Зокрема, бачимо біля стіп Богородиці у нижньому регістрі півфігури справа наліво, вірогідно, Аарон, а потім Мойсей та Іван Хреститель. З іншого боку бачимо зображення апостолів св. Петра, св. Івана

Богослова та св. Павла. Ангели у верхньому регістрі тримають також орар, а з іншого боку в руках тримають музичні інструменти. Внизу під хмарами бачимо дві групи людей: праворуч група, у якій бачимо Андрія Юродивого та Епіфанія, ліворуч зображення імператора та імператриці. Композиція чудово витримана в колориті, де головним акцентом виступає образ Марії.

Іншою роботою, яку можемо приписати пензлю Ф. Видри, є верхня композиція каплиці Івана Хрестителя. Тут намальовано Захарію, якому ангел сповіщає про народження сина. Робота виконана вправно, з легким рисунком і чудовим живописним моделюванням. Зображення ангела має ознаки, притаманні всім зображенням Видри. Отже, можемо говорити про значні живописні роботи, які художникові довелося виконувати в соборі.

Наступною роботою митця є виконання 1859 р. живопису для церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Зарічево Перечинського р-ну. Найвірогідніше, із цим часом можемо пов'язати також виконання настінних розписів у церкві св. Петра і Павла у с. Турички Перечинського р-ну, які датовано кінцем ХІХ ст [6, с. 85-86]. Підстави для такого припущення дає час зведення храму — 1830 р., а також той факт, що тоді художник працював переважно в Ужанській долині. Пізніші його роботи пов'язані переважно з територією сучасного Іршавського р-ну, коли мешкав у с. Білки (на ту пору місто). Вірогідно, що до переїзду в Білки художник мешкав у м. Ужгород, бо тоді Ф. Видрі було запропоновано виконати і розписи єпископської каплиці, яку вже на той час розписав художник Григорій Ревес [10]. Живопис, як і престіл у каплиці, датовано 1846 р., коли проводилися роботи з перебудови єпископської резиденції.

Нааявні відомості дозволяють говорити, що художник працював досить активно, бо зауважуємо, що він одночасно міг виконувати відразу кілька робіт, наприклад, роботи для церкви у с. Зарічево та для церкви в м. Мукачеве одночасно. Про це свідчить інформація про освячення 27 серпня 1859 р. єпископом Василем Поповичем церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Мукачеві. При описі іконостаса вказано, що намісні образи у зріст людини для білого з позолотою іконостаса виконав саме Фердинанд Видра. А, як нам відомо, він 1859 р. виконував розписи у с. Зарічево; також до цього періоду зараховуємо роботи в Ужгороді і, вірогідно, у с. Туричках.

Висновки. Таким чином можемо виділити два періоди у твор-

чості Ф. Видри на Закарпатті. Перший можемо назвати «ужгородським», а другий «білчанським», коли художник проживав у с. Білки. У перший період основна частина його робіт була виконана безпосередньо в Ужгороді та Ужанській долині. Цим часом датуємо і його роботу в Мукачеві.

На підставі пошукових робіт і порівняльного аналізу доходимо висновку, що первісний живопис склепіння головної нави Хрестовоздвиженського собору представляв композицію «Воздвиження Хреста Господнього». Це дозволяє нам твердити, що Йосип Бокшай вніс зміни в розписи кафедрального собору тільки в частині його образної композиції, майже не втручаючись у декоративний живопис.

1. Біксей Л. Історія Закарпатської школи живопису / Л. Біксей // Живописці Закарпаття. — 2009. — № 1. С. 22-29.
2. Пап С. Ікони й іконописання на Закарпатті / С. Пап. — Рим, 1992. — 136 с.
3. Изворин А. Сучасні руські художники / А. Изворин // Зоря-Најнал. — Унгвар, 1943. — С. 387-415.
4. Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття / Г. Островський. — К. : Мистецтво, 1974. — 198 с.
5. Puskás L. Házad ékessége / L. Puskás. — Budapest, Kossuth Nyomda, 1991. — 114 old.
6. Сирохман М. Церкви України. Закарпаття / М. Сирохман. — Львів : МС, 2000. — С. 258-259.
7. Шематизм Мукачівської єпархії на рік 1868. — Унгвар, 1868. — С. 16.
8. A katolikus egyház szervezete magyarorszáiban. A katolikus Magyarország. A magyarok megtérésének és a magyar királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából// szerkettették Kiss J., Sziklay J. — Budapest, 1902. — II kötet. — 779 old.
9. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Видання третє, виправлене / Ю. Карій. — Львів : Свічадо, 2004. — С. 194-195.
10. Еписопска каплиця в Унгварі // Миссійный календар на рок 1943. — Унгвар, 1943.

ANNOTATION

Mychajlo Pryumych. The Art of Ferdinand Vydra: the Uzhgorod period

The paper considers the creative activity of Ferdinand Vydra, one of the well-known church painters of the middle of the 19th century. Here was

made a first attempt of systematizing of known facts in his biography. His known and newly discovered works are analyzed. It is the first time where we can find a presentation of the graphic illustration (1858) painting in the central nave of the Exaltation of the Holy Cross Cathedral in Uzhgorod.

Keywords: painting, church, composition, colour, iconography, decor, illusory

АННОТАЦИЯ

Михайло Приймич. Творчество Фердинанда Выдры - ужгородский период. Рассматривается творчество одного из известных закарпатских церковных живописцев середины XIX ст. Фердинанда Выдры. Впервые сделано целенаправленную работу для систематизации известных фактов жизни и творчества художника, а также проведено анализ давно известных и новооткрытых произведений мастера. Впервые представлено графическое изображение живописной композиции центрального нефа Крестовоздвиженского кафедрального собора в Ужгороде, созданной художником в 1858 г.

Ключевые слова: живопись, церковь, композиция, колорит, иконография, декор, иллюзорность.

Підписи до ілюстрацій

1. Фердинанд Видра. Покрова Пресвятої Богородиці. Образ 1860-х рр. з бічного вітаря Ужгородського кафедрального собору.
2. Інтер'єр Хрестовоздвиженського кафедрального собору, Ужгород. Фото 1902 р. з книги «A katolikus egyház szervezete magyarországbán». (Католицькі церковні організації в Угорщині).
3. Фердинанд Видра. Воздвиження Хреста Господнього. Графічне зображення 1899 р. з «Подкарпатского календаря з типиконом на год 1899».

1

3

2